

Asja Bakić

KADA PISANJE KRENE PO ZLU

(Miljenko Jergović: *Ruta Tannenbaum*, Rende, Beograd, 2007)

Miljenko Jergović je do sada napisao više knjiga nego što ih prosječan čitatelj s prostora bivše Jugoslavije pročitao za života. Uključujući i lektiru. Sama po sebi, ovakva hiperproduktivnost ne bi bila problematična da za sobom ne povlači svojevrstnu traljavoću koju autor, ako se bavi važnim, historijskim temama, ne bi smio sebi da dopusti.

Tako, na primjer, u svom romanu *Ruta Tannenbaum*, Jergović piše kako Rutin djed, Abraham Singer, u jednom trenutku, halucinirajući, pita svoju kćerku Ivku, ne prepoznajući je, da li je imala priliku upoznati Evu Braun: „Slušam na Radio Londonu o gospodini Braun“. Slična se situacija nije, međutim, nikako mogla desiti, jer je Eva Braun svijetu postala poznata tek nakon što su se Hitler i ona vjenčali 1945. godine, te izvršili zajednički suicid. Pitanje je zbog čega je Jergović sebi dozvolio ovakvu grešku – da li zato što nije imao vremena da se bavi detaljima ili zato što misli kako njegovi čitaoci nisu pretjerano obrazovani (što bi objasnilo zbog čega su sarajevski „Dani“ *Rutu Tannenbaum* štampali kao da je riječ o bombonjeri ili jeftinoj razglednici – s ružom na naslovnoj stranici)? Ništa ne upućuje na to da se pisac svjesno, postmodernistički, poigravao ovim detaljem – ne mogu se oteti utisku da je Jergović lik „gospodine Braun“ uveo u tekst samo da bi mogao napisati: „Čini mi se da ima nešto vrlo posebno kod vas Njemica, sviđaju vam se neurotični nasilnici sitne tjelesne građe“. I ne samo tu, već kroz čitavu knjigu Jergović ispisuje „predrasude“ kojima, najčešće, želi pokazati kako je ono *nekada*, zapravo, isto kao i ovo *sada* – da se malograđanstvo i međuvjerska netrpeljivost prenose na ovim prostorima kao usmena predaja, s koljena na koljeno. Sudeći po romanu, treće opcije nema – u svakom slučaju nekome pripadate i nekoga mrzite. *Ruta Tannenbaum* je puna epizoda koje tu mržnju ilustriraju – u jednom trenutku musliman zakolje pokršćenog Jevreja, jer se ovaj prije toga lažno predstavljao kao musliman, a zatim zakolje i homoseksualca (iako su sva trojica ustaše); hrvatski katolici mrze Srbe, Srbi mrze njih, a Jevreji – oni mrze sami sebe. Naravno, u toj mržnji nisu usamljeni, kao što pokazuje propovijed fra Ambroza Vukotinićeva, kojom Jergović dodatno naglašava sličnosti između dalje i bliže prošlosti, unoseći u tekst situaciju koja neodoljivo podsjeća na nedavne ratne sukobe na prostoru Balkana. (Ono što tu sličnost potcrtava još uočljivije, jeste odnos susjeda koji se iz prijatelja iznenada pretvaraju u ljute neprijatelje.) Prije nego što se predrasude vjerom zaludenog naroda u ovoj knjizi pretvore u aktivnu mržnju, one će da isplivaju u govoru zaostalog mladića Karla, lika koji vrši funkciju podsvjesnog: „Gospa Malčika (...), molit ću lijepo, a kaj židovi delaju dok smo mi pri nedelnoj misi? Da nam ne buju opet Kristuš a raspeli ak ih tak puštamo. Reci mi gospa Malčika, kaj židovi radiju u nedelu? Mor biti da su i prošli put Kristuš a za križ prikovali, dok smo bili pri misi. Da velečasni nije toliko kenjal i sral, mor biti da bi Kristuš bil živ. Reci mi, gospa Malčika!“, jer Karlo govori ono što „svi zdravi“ misle. Kao da ne postoje oni koji misle vlastitom glavom. Čak je i Krleža skoro sasvim

nestao u masi imenovanih, ali sporednih i beznačajnih likova Jergovićevog romana. *Ruta Tannenbaum*, za razliku od krležijanske alegorije (na koju Jergovićev roman može na trenutke asociirati), ne fiksira poziciju iz koje se hrvatsko društvo kritikuje nego pokušava držati jednaku distancu od svega, zbog čega (iako i Jergović kao i Krleža s ironijskim odmakom piše o hrvatskom/ zagrebačkom malograđanstvu i prilikama u kojima se ono između dva rata našlo) Jergovićevo *kritikovanje* postaje samodovoljno ili, kraće rečeno, kritikovanje zbog kritikovanja. *Ruta Tannenbaum*, stoga, više nalikuje *Pasiji* Mela Gibsona, nego što je knjiga kojom Jergović želi napisati „kamenčić na njezinome [Leinom – op. A. B.] kućnom pragu, pošto drugoga groba nema“. Ulomak koji najbolje ilustruje jevrejski autošovinizam i *gibsonovsko* suvišno nasilje jeste onaj u kojem Moni, Rutin otac, pretuče Klaru Diamantstein, djevojku koja se o mladoj glumici starala, nakon što su se Rutinom greškom zadržale u pozorištu duže nego je bilo planirano: „Salomon je skočio od stola i bez riječi je pljusnuo djevojčuru, tako da su joj naočale odletjele u zid i razbile se, a iz nosa joj potekla krv. Kada je vidio što je učinio, udario ju je još jednom, i onda još nekoliko puta, da povjeruje kako je izvan sebe. (...) Mogao je sad uzeti nož i, gledajući toj maski ravno u oči, prerezati Klari vrat. Ili je natjerati da klekne i onda je maljićem za meso udariti po zatiljku tako jako da joj iskoče oči.“ Ruta se, gledajući sve to smijala, „izgovarala Nušičeve replike i podrigivala“. Teško da možemo suosjećati s takvim ljudima.

Jergović je, kao novinar, trebalo da zna da obično, izdvajajući sudbinu jedne, dajemo lice i ostalim, mnogobrojnim žrtvama, te time apelujemo na čitaočevo saosjećanje. *Ruta Tannenbaum*, međutim, nije metafora patnje, nije priča o stradanju (iako je Jergović tvrdio da jeste), ona ne upire prstom u dželata, već je knjiga koja žrtvu i zločinca izjednačava do te mjere da se može učiniti kako je mjesto radnje romana jedan od krugova Danteovog pakla u kojem su ustaše đavoli, a Jevreji grešnici. Roman kao da poručuje: *Izaberi manje od dva zla*, i ne čude, stoga, negativne kritike upućene iz Zagreba.

Glavni je Jergovićev propust taj što je, pod maskom političke korektnosti, napisao roman koji je od političke korektnosti kilometrima daleko, a još veću grešku čine oni koji mu na toj „političkoj korektnosti“ čestitaju. Nemoguće je da osoba koja iskreno želi svojim pisanjem oplakati tragično preminulu Židovku, riječ Židov piše malim, dok, po pravopisu njemačkog jezika, riječ *Anschluss* piše velikim slovom i povrh svega, za jevrejsko porodično ime uzme njemačku riječ za božićno drvo. Ako je suditi po *Ruti Tannenbaum*, svi su ljudi, bez izuzetka i u skladu s hrišćanskim učenjem, rođeni grešni. Baš to relativizovanje, guranje svih ljudi u isti koš, čini ovaj roman antiomažom Lei Deutsch i stradanju Jevreja u Drugom svjetskom ratu. Ako je već htio zlo pokazati kao silu koja obuzima sve ljude jednako i sve ih jednako tišti, Jergović je mogao, kao što je to svojevremeno učinio Danilo Kiš, pustiti da dokumentarnost govori o počinjenom zlu umjesto sveznajućeg naratora. Time bi njegov jednak ironijski odmak od svih protagonista romana bio književno i *vanknjiževno* opravdan.

U svom tekstu „Lomača za Jergovića“ (objavljenom u sarajevskom magazinu „Dani“, 15. septembra 2006. godine), Ivan Lovrenović brani autora, navodeći niz zamjerki kritičarima *Rute Tannenbaum*. Lovrenović smatra da pisanje riječi Židov malim slovom nije problematično, ali optužiti Jergovića za antisemitizam jeste: „Posljednji put ovakve primjere satiranja jednog pisca i jedne knjige imali smo slušati u davna vremena, kada se radilo po (dobijenim ili tek pravovjerno anticipiranim) direktivama iz kompartijskih kabineta“. Jasno

je da Lovrenović aludira na Danila Kiša. Ne bih, međutim, rekla da su to tako „davna vremena“, niti da je riječ o istoj vrsti kritike. Naravno, treba dozvoliti različite interpretacije djela, ali sama činjenica da je Jergović prilikom uručjenja nagrade „Meša Selimović“ za najbolji roman iz 2006. godine rekao: „Ima li neko ko će pročitati knjigu na način na koji je napisana, a to je ono osnovno u čitanju, da se pročita onako kako je napisana“, kazuje da autor ne gleda blagonaklono na kritiku, jer pročitati „ispravno“ neku knjigu očito po njemu znači složiti se s njom.

Alfred de Mise jednom je prilikom rekao kako se ne treba šaliti s ljubavlju. Isto važi i za politiku, pogotovo kada su u pitanju teške teme poput holokausta. Ne možemo reći kako smo o tome odlučili pisati, ali po vlastitom nahođenju – djelimično se držeci stvarnih likova i situacija, djelimično ne, jer književnost dopušta sve. Moguće je neku temu nadograditi *imaginacijom*, ali nam ona nije garant stabilne narativne konstrukcije. Ako već pravimo kulu od karata, red je da se pripremimo da nam je neko argumentima sruši.

No, nisu sve zamjerke Jergovićevom romanu političke prirode. U apendixu *Rute Tannenbaum* pisac ističe: „Ruta Tannenbaum nije Lea Deutsch, nema nijednu njezinu osobinu, nije glumila u istim predstavama. Rutini roditelji i djed nemaju nikakve sličnosti s obitelji Deutsch“, da bi zatim dodao: „Mjesto i vrijeme nisu izmišljeni. (...) Ruta Tannenbaum stanovala je u istoj ulici kao Lea Deutsch“. (Tome treba dodati i podatak da je Jergović zadržao ime i djevojačko prezime Leine majke – Ivke Singer.) Sve te nelogičnosti u tekstu koje autor zataškava gustom naracijom možda mogu promaći ljudima koji uživaju gledajući loš holivudski film koji briše granice između fikcije i faksije, uzimajući od obje samo ono što donosi veću zaradu, ali ne i onima koji u tekst ulaze dublje i posvećenije. Jedan od mogućih interpretacijskih problema jeste upravo ta diskrepancija između vanliterarne naracije o romanu i njegove fabule. Riječ je o nedosljednostima koje lako mogu zbuniti čitaoca, jer se na kraju ne može sa sigurnošću reći o čemu to Jergović, zapravo, piše. Iziritirati takođe može i često spominjanje „Jutarnjeg lista“, novina koje su izlazile između dva svjetska rata i koje naziv dijele s dnevnim listom koji u Zagrebu izlazi danas, što donekle asocira na plaćeni oglas. Osim toga, nije sasvim jasno zbog čega Jergović tako često pravi digresije i insi-stira na njima, jer one samo dodatno umaraju čitaoca.

Glavni problem Jergovićevog romana jeste nekohernetnost fabule, ali i nepodudarnost između autorove namjere (o kojoj je više puta obavještavao čitalačku javnost u novinskim izjavama) da o Ruti Tannenbaum piše kao o žrtvi i načina na koji je, u stvari, o njoj u svojoj knjizi pisao. Jergovićev je roman zbog takvog pristupa bio i ranije kritikovan, ali i hvaljen, jer je postmodernizam kod nas još uvijek vrlo popularan, stoga što dopušta piscu da pisanjem „sakrije“ svoje ideološke pretpostavke. Postmodernizam, osim toga, kod nas služi kao univerzalni argument – sve što bi se moglo usmjeriti protiv autora, on relativizuje. Pisanje riječi Židov malim slovom prestaje tako biti pravopisna greška ili nepoštovanje Jevreja, groteskno izjednačavanje žrtve i dželata nije više stvar koja se može kritički sankcionisati, nego se pretvara u književnu činjenicu protiv koje se ne smije reći ništa, jer je sve to postmodernizmom dozvoljeno. No, i pored toga, bilo bi dobro da je Jergović Rutu Tannenbaum napisao nešto drugačije, jer bi umjesto o „prvakinji u oholosti“ koja uzvikuje: „Napila sam se ko prascal!“, bilo dobro čitati o Ruti koju ne želimo istući nego za njom plakati, kako žrtva Aušvica i zaslužuje.